

1. HISTORIA WSI I MAJĄTKU NIWISKA

Wieś została lokowana w 1565 r. przez Gabriela Krasowskiego, w dobrach Stanisława Tarnowskiego z Rzemienia. Wieś powstała na "surowym korzeniu", na prawie magdeburskim, wśród rozległych lasów Puszczy Sandomierskiej. Jej społeczność stanowiła mieszanka Polaków, Tatarów, Wołochów, Niemców, Rusinów, Czechów, Szwedów, Żydów i innych, o czym świadczą również dzisiejsze nazwiska. Pierwsi mieszkańcy Niwisk prowadzili gospodarkę rolno-hodowlaną uzupełnianą bartnictwem. Na słabych glebach wysiewano głównie żyto, owies i jęczmień, ważną rolę w gospodarce odgrywała hodowla trzody chlewnej wypasanej na żółędziach dębowych i buczynie.¹

W 1591 roku powstaje tu pierwsza huta szkła o nazwie Officina Vitrearia (znajdowała się w południowo-zachodniej części wsi). Był to również znaczący ośrodek garncarski. Gleby na tych terenach były bardzo słabe więc wysiewano głównie żyto, owies i jęczmień. Hodowano trzodę chlewną wypasaną na żółędziach dębowych i buczynie.²

Po śmierci Jana Tarnowskiego (w 1572 r) Niwiska dziedziczy jego bratanek Stanisław Tarnowski. Ożenił się on z córką Sebastiana Mieleckiego, Zofią. W 1585r brat Zofii, Hieronim Mielecki (starosta sandomierski) kupuje Niwiska. Po śmierci męża Zofia ufundowała w 1593r parafię filialną (zależną od parafii Rzochów)³ oraz na pagórku zwanym Niedźwiedzią Górą modrzewiowy kościół pw. św. Mikołaja jako wotum za nawrócenie z arianizmu dzięki kazaniom ks. Piotra Skargi. W 1598 r. za zgodą biskupa krakowskiego kościół otrzymał uposażenie i stał się filią parafii Rzochów w dekanacie mieleckim, posiadając własnego duszpasterza zależnego od parafii macierzystej. W 1619 r. kościół został konsekrowany przez biskupa Waleriana Lubienieckiego. Z 1602 r. pochodzi pierwsza wzmianka o szkole parafialnej, a z 1728 r. - o szpitalu dla ubogich. Po pożarze kościoła z 1876 wybudowano staraniem ks. Józefa Grabowskiego nowy, murowany kościół, konsekrowany przez Ignacego Łobosa, biskupa tarnowskiego W 1925 r. bp Leon Wałęga erygował samodzielną parafię.⁴

W 1616r. Anna Ratowska (córka Hieronima) sprzedaje Niwiska Stanisławowi Lubomirskiemu z Wiśnicza (województwie krakowskiemu). Aleksander Michał Lubomirski (syn Stanisława) właściciel Kolbuszowej i wojewoda krakowski, został zmuszony oddać Niwiska w zastaw zakonowi Jezuitów w Sandomierzu za sumę 15000 złp. Kwoty tej nigdy nie spłacił więc wieś zgodnie z umową przeszła w posiadanie zakonu. Ponieważ Sandomierz leży daleko od Niwisk i zakonnikom trudno było doglądać wsi często była ona wydzierżawiana. Rozwój Niwisk zakłócił najazd szwedzki w latach 1655-1656 oraz najazd Jerzego II Rakoczego w 1647r. Przemarsze wojsk obcych jak i koronnych oraz oddziałów partyzantki chłopskiej (pod dowództwem Stefana Czarnieckiego) oraz stoczone potyczki spowodowały wiele zniszczeń, ubytek ludności, upadek folwarków. Gdy miejscowość częściowo się odbudowała nadszedł okres konfederacji barskiej. Przemarsze wojsk rosyjskich i oddziałów konfederackich, rabunki i ściągane kontrybucje oraz działania wojenne, wyrządziły olbrzymie szkody. Gospodarkę chłopską ogołocoło ze zbóż i pogłowia zwierzęcego. Kres walkom położył dopiero pierwszy rozbiór Polski i wejście wojsk austriackich na te ziemie. W 1773 roku zniesiono zakon Jezuitów i wieś włączono do funduszu naukowego KEN (Komisji Edukacji Narodowej).⁵

Pod koniec XVIII w miejscowość sprzedano hrabiemu Sieraszycowi Hupce, prawdopodobnie Czechowi, będącemu w służbie austriackiej Po nim dziedziczył jego syn Franz Hupka. Pierwsza informacja o nim jako o właścicielu dóbr Niwiska pochodzi z 1818 roku. Kolejnym sukcesorem został syn Franza – Johann vel Jan Hupka. To on około 1852 roku (jak wynika z katastru galicyjskiego⁶) rozpoczął przebudowę dworu z

¹ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Niwiska_\(wojew%C3%B3dztwo_podkarpackie\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Niwiska_(wojew%C3%B3dztwo_podkarpackie))

² http://atlaswsi.pl/index.php?option=com_town&task=view&id=1210&tab=0&Itemid=6

³ tamże

⁴ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Niwiska_\(wojew%C3%B3dztwo_podkarpackie\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Niwiska_(wojew%C3%B3dztwo_podkarpackie))

⁵ tamże

⁶ Kataster Galicyjski 1852 – Archiwum w Przemyślu, Zespół 126 - Archiwum Geodezyjne, sygnatura 56/126/0/1134M,

drewnianego na murowany.

Po śmierci Jana właścicielem Niwisk zostaje Kazimierz. Za jego władania majątkiem, do 1890 roku nie wiadomo o zmianach w strukturze przestrzennej obiektu. W tym też roku, po śmierci Kazimierza właścicielem majątku został małoletni syn ostatniego – Jan Antoni Ernest. W 1896 roku z inicjatywy swej małżonki dokonał przebudowy dworu polegającej na dobudowaniu ganku i tarasu z balkonem przy południowej elewacji oraz balustrady z tralkami przy elewacji wschodniej – ogrodowej. Na zamówienie Jana, we wnętrzach dworu, powstały wspaniałe secesyjne polichromie. Są one dziełem Karola Józefa Frycza z Krakowa.⁷

Dr Jan Hupka (1866-1952) – zasłużony dla kraju i regionu poseł na Galicyjski Sejm Krajowy i do Rady Państwa w Wiedniu, wieloletni marszałek powiatu kolbuszowskiego, okazał się ostatnim żyjącym dziedzicem wsi. Jedną z jego publikacji jest: "Z czasów wielkiej wojny. Pamiętnik niekomatanta." wyd. 1, Niwiska 1936, wyd. 2 Lwów 1937.⁸

W połowie XIX w. Niwiska były zasobną i dobrze zagospodarowaną wsią. Istniały tu bowiem: cegielnia, browar, huta szkła oraz dwór i oficyna dworska należące do rodziny Hupków, a także kościół. Była tu także ludowa szkoła jednoklasowa, gminna kasa pożyczkowa.

I wojna światowa (podobnie jak w całej Polsce) przyniosła Niwiskom wielkie zniszczenia.

20 września 1914 roku Jan Ernest Hupka opuszcza majątek uciekając przed Moskalami. Zamieszkuje w Wiedniu wraz z żoną i jej siostrą. Ze służby pozostał jedynie jeden służący Jan Szczepański, zaś z oficjalistów jedynie leśniczy.⁹

10

opis jednostki: Dorf Niwiska in Galizien Tarnower Kreis [Mapa wsi Niwiska w Galicji w obwodzie tarnowskim]

⁷ Spychaj Hanna, Ewidencja zabytkowego parku dworskiego w Niwiskach woj. rzeszowskie, Przedsiębiorstwo Polonijno-Zagraniczne 'ARPEX', Warszawa grudzień 1984, w zbiorach archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie nr inwent.4758

⁸ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Niwiska_\(wojew%C3%B3dztwo_podkarpackie\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Niwiska_(wojew%C3%B3dztwo_podkarpackie))

⁹ Hupka Jan -Z czasów Wielkiej Wojny. Pamiętnik nie komatanta, Niwiska 1936, nakładem autora, ze zbiorów Podkarpackiej Biblioteki Cyfrowej, <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=2250> Sygnatura oryginału: AD-26419, s.20

¹⁰ Portret Jana Szczepańskiego – zdjęcie udostępnione przez wnuczkę Jana Szczepańskiego - Panią Marię Liszką, zamieszkałą w Krakowie

Dziś otrzymałem pierwszą wiadomość z Niwisk, a mianowicie list naczelnika stacji w Ropczycach, który mi donosi, że już wrócił objąć stację z powrotem. Że we środę 14-go był u niego mój stary służący Szczepański i że złożył mu dla uwiadomienia mnie następujący raport.

Moskale byli w Niwiskach przez dwa tygodnie. Że domu ani budynków nie spalili, ani nie zniszczyli. Również mało zniszczyli umeblowanie. Zabrali tylko wszystką bieliznę i ubrania, a z gospodarstwa zabrali cały żywy inwentarz, resztki paszy i zboża oraz powozy z wozowni.

Że w chwili gdy Moskale zabierali konie wyrwał się z 6-ma końmi i wozem mój furman i uciekł z nimi w kierunku Tarnowa. ¹¹

Że gumna, śpichlerz i stajnie puste, o tem wiedziałem. Umeblowanie niby niezniszczone, ale wszystkie szuflady znikły, wszystkie zamki powyłupywane. Moje biurko rozbite. Papiery porozrzucane. Służący mówi mi, że badano je bardzo dokładnie. Znalezione druki i odezwy N. K. N., listy Jaworskiego i kwity poświadczające, że złożyłem znaczne kwoty na legjony. Przeglądając porozrzucane papiery zobaczyłem starą moją legitymację kolejową z wydartą mą fotografią. Widocznie dołączono ją do zabranych papierów.

Pokoje wyglądają jak stajnia. Strych zasłany strzępkami materji i papierów oraz resztkami porozbijanych pak.

W wozowni został tylko jeden wózek i karetka bez kół i poduszek. Koni zostało 6, z którymi uciekł mój furman a z bydła 3 sztuki i kilka cieląt, które mój służący ogłosił jako swoje.

Wszystkie parkany i płoty rozebrane. Pastwisko sztuczne zasłane niemiłocionem zbożem i nawozem na pół metra grubo. Pola poprzecinane rowami strzeleckimi. Oprócz kilku hektarów żyta zasianego jeszcze we wrześniu, przed odwrotem Austriaków, nie zasiano nic.

Szukano wszędzie za zakopanymi rzeczami, rozlewając wodę — gdzie łatwiej wsiąka.

Ale odkopano tylko pakę z moją bronią myśliwską. Zresztą nie znaleziono nic. ¹²

Niedługo później kolejne zniszczenia przyniosła II Wojna Światowa. Już 9 września Niwiska zostały zajęte przez oddziały Wehrmachtu. Gdy utworzono Generalne Gubernatorstwo Niwiska znalazły się w samym centrum poligonu SS (SS Truppenübungsplatz). Został on utworzony rozkazem Naczelnika Dowództwa sił Zbrojnych Rzeszy z 21 grudnia 1939r. Wkrótce Niemcy przystąpili do usunięcia ludności ze wsi znajdujących się na jego terenie. W kwietniu 1941 roku wysiedlono wieś Niwiska liczącą ponad 1200 mieszkańców. Zniszczono wiele zabudowań, pozostawiono jedynie dwór, oficynę, spichlerz, szkołę i plebanię. Ze względu na burzliwą historię Polski okazał się on być ostatnim ziemskim właścicielem dóbr Niwiska.¹³ W 1942 roku okupant hitlerowski eksmitował rodzinę Hupków lokując we dworze posterunek żandarmerii polowej oddziału SS. W pobliżu, na północ od założenia dworsko – parkowego, zlokalizowano lotnisko wojskowe.¹⁴

¹¹ tamże, s.28

¹² tamże, s.31

¹³ http://atlaswsi.pl/index.php?option=com_town&task=view&id=1210&tab=0&Itemid=6

¹⁴ Spychaj Hanna, Ewidencja zabytkowego parku dworskiego w Niwiskach woj. rzeszowskie, Przedsiębiorstwo Polonijno-Zagraniczne 'ARPEX', Warszawa grudzień 1984, w zbiorach archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie nr inwent.4758

Bazę zlokalizowano we wsi Blizna, przy samej granicy z Niwiskami. Wybudowano na jej terenie wyrzutnie V2 oraz towarzyszące im budynki i bunkry. Rakiety V2 („torpedy”, „latające cygara”) i V1 („samoloty-pociski”) wystrzeliwane były po 5-10 dziennie. Pierwszą próbę wystrzelenia pocisku raketowego przeprowadzono 5 listopada 1943r. Od stycznia do kwietnia 1944r. co najmniej 9 pocisków raketowych wystrzelonych z Blizny spadło na teren gminy Niwiska: w tym 7 w Niwiskach. Spadające pociski przy zetknięciu się z ziemią eksplodowały, tworząc lej o średnicy około 20-25m i głębokości 10m. Rozpoczęcie próby z nową bronią niemiecką w Bliźnie bardzo szybko zwróciły uwagę wywiadu AK, który za pośrednictwem Henryka Augustynowicza, leśnika pracującego w Niwiskach i ks. Jan Kurka, zaczął zbierać wszelkie informacje o próbach i fragmentach pocisków rozerwanych podczas eksplozji. To właśnie oni byli tymi, którzy wykradli Niemcom część tajemnicy pocisków raketowych V2, przekazaną następnie przez wywiad AK do Anglii. W lipcu 1944 r. baza została zdobyta przez partyzantów mieleckiego zgrupowania AK. Przełom lipca i sierpnia 1944 roku przyniósł wyzwolenie spod okupacji niemieckiej.¹⁵

Zaczął się stopniowy powrót wysiedlonych ludzi do swoich wsi. Po ustąpieniu wojsk niemieckich przystąpiono do tworzenia nowej władzy administracyjnej, pracę również podjęły szkoły. Na przełomie roku 1944-1945 (front wschodni przeszedł w sierpniu 1944r.) powołano nową jednostkę administracyjną Gminną Radę Narodową (Gminę) z siedzibą w Niwiskach.¹⁶

W czasie okupacji i bezpośrednio po wojnie dokonano szeregu zmian w wystroju elewacji dworu. Ozdobną balustradę z tralkami zastąpiono prostym murkiem, a z przed schodów ganku usunięto spocznik.

Ponadto zlikwidowano istniejącą we dworze studnię, do której woda była prowadzona ze źródeł koło kościoła.

Znacząco ucierpiał również park. Sad przylegający do wschodniej granicy parku oddzielono i przekazano Urzędowi Gminy.¹⁷

Po wojnie, dnia 19 lipca 1945 na wniosek U. W. Ziemskiego w Rzeszowie - L 4186/VII/427/45, prawo własności majątku w Niwiskach przeniesiono z dr Jana Antoniego Ernesta Hupki na rzecz Skarbu Państwa.¹⁸

¹⁵ http://atlaswsi.pl/index.php?option=com_town&task=view&id=1210&tab=0&Itemid=6

¹⁶ tamże

¹⁷ Spychaj Hanna, Ewidencja zabytkowego parku dworskiego w Niwiskach woj. rzeszowskie, Przedsiębiorstwo Polonijno-Zagraniczne 'ARPEX', Warszawa grudzień 1984, w zbiorach archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie nr inwent.4758

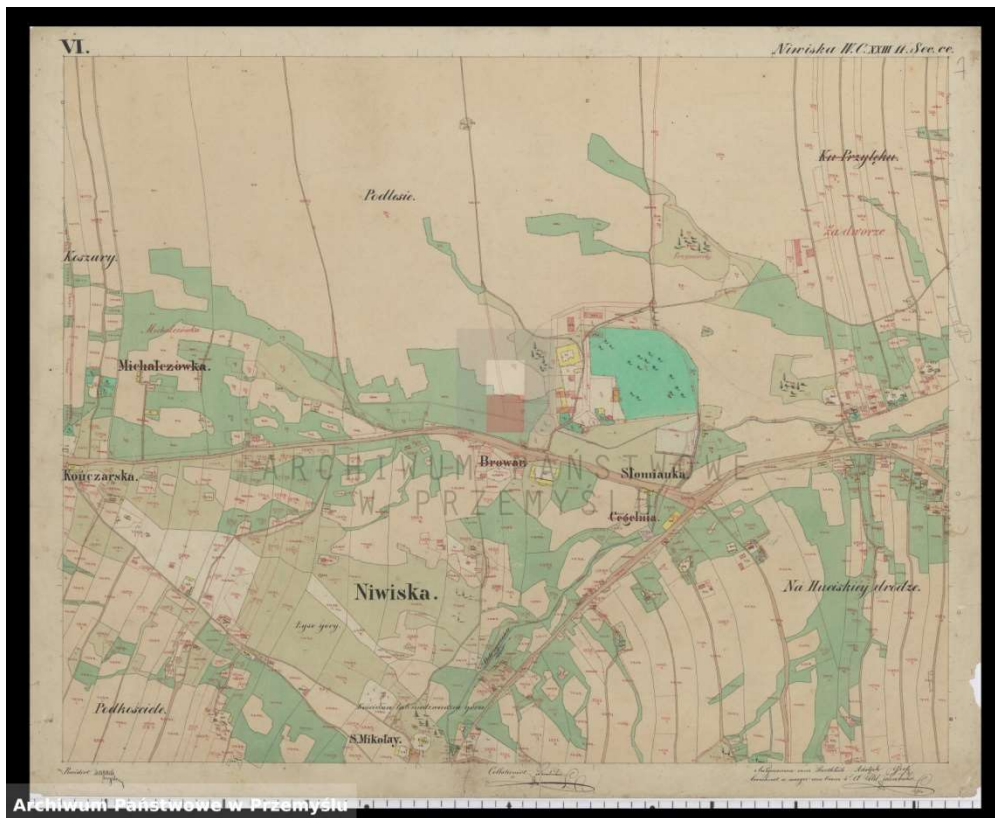
¹⁸ tamże

2. ŹRÓDŁA HISTORYCZNE

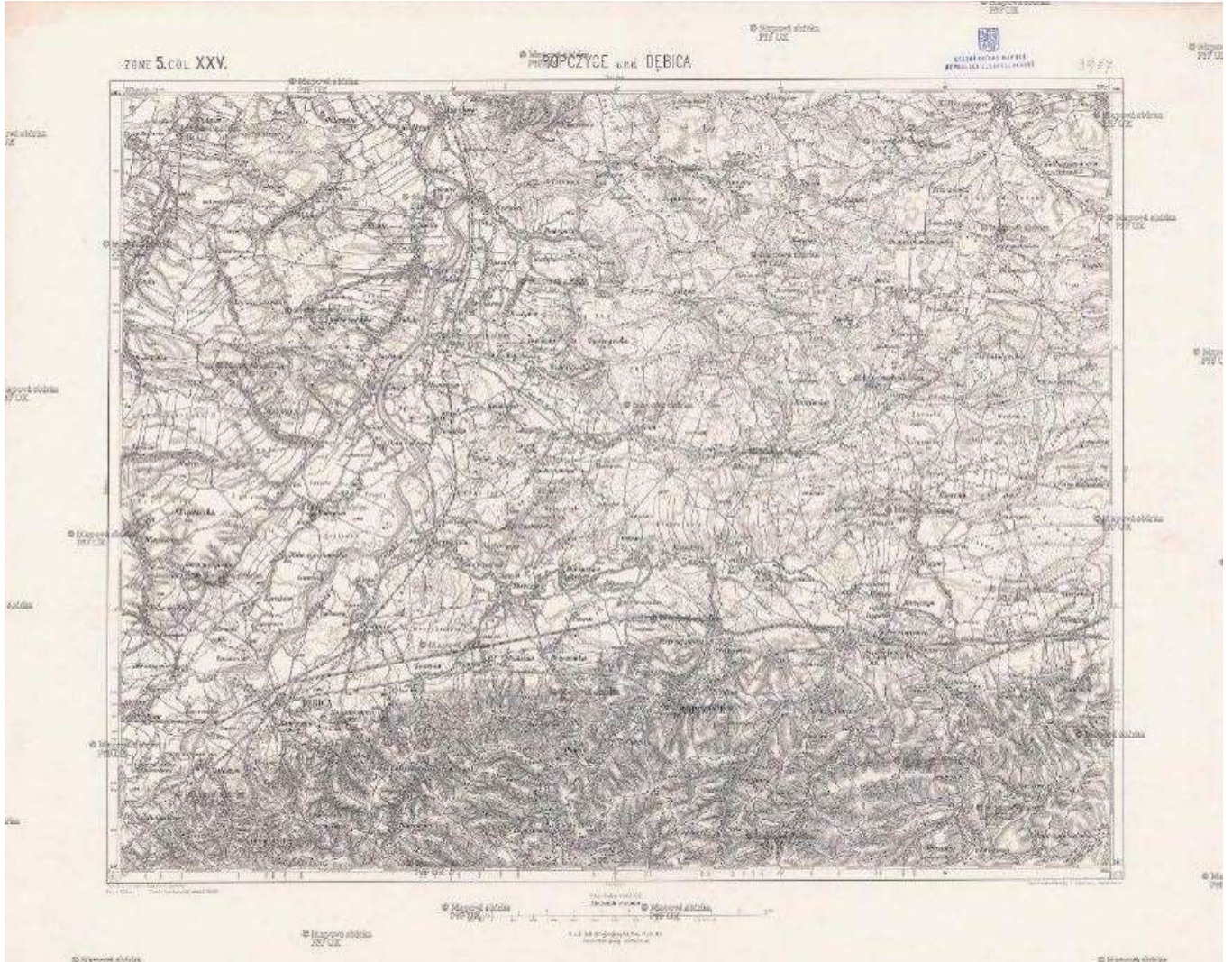
2.1. Kataster Galicyjski 1852 – Archiwum w Przemyślu, Zespół 126 - Archiwum Geodezyjne, sygnatura 56/126/0/1134M, opis jednostki: Dorf Niwiska in Galizien Tarnower Kreis [Mapa wsi Niwiska w Galicji w obwodzie tarnowskim]

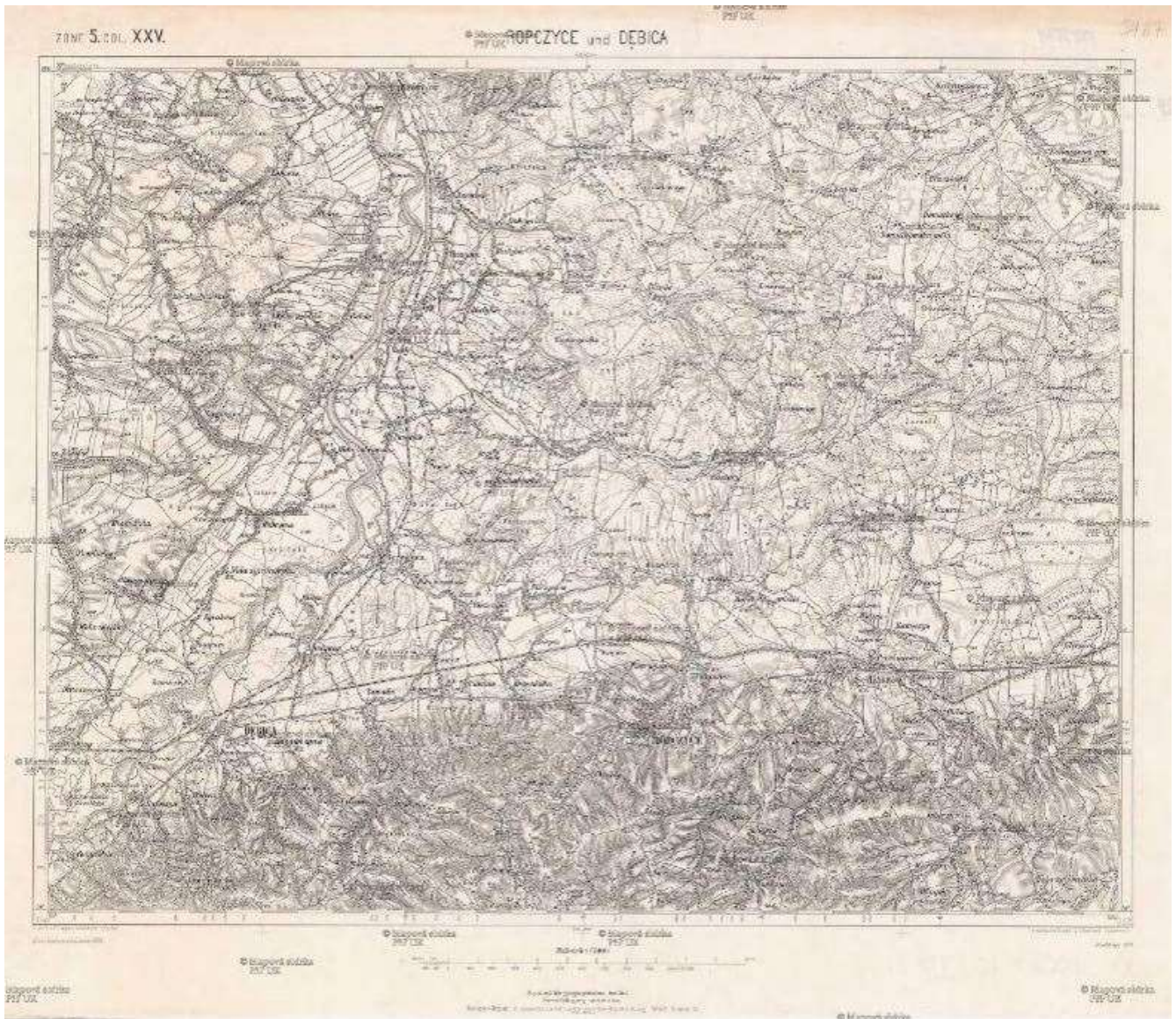
2.2. Kataster Galicyjski 1850 – Archiwum w Przemyślu, Zespół 126 - Archiwum Geodezyjne, sygnatura 56/126/0/0/1132M, opis jednostki: Dorf Niwiska in Galizien Tarnower Kreis [Mapa wsi Niwiska w Galicji w obwodzie tarnowskim]

2.3. Mapa austro-węgierska tzw. Spezialkarte w skali 1: 75000 arkusz Ropczyce und Dębica z 1888, źródło Univerzita Karlova v Praze, Ústřední knihovna - Digitální Univerzitní Repoziář, http://digitool.is.cuni.cz:1801/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=1292114.xml&dvs=1469177924199~578&locale=pl_PL&search_terms=&adjacency=N&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=3&divType=&usePid1=true&usePid2=true©RIGHTS_DISPLAY_FILE=licence_mapy

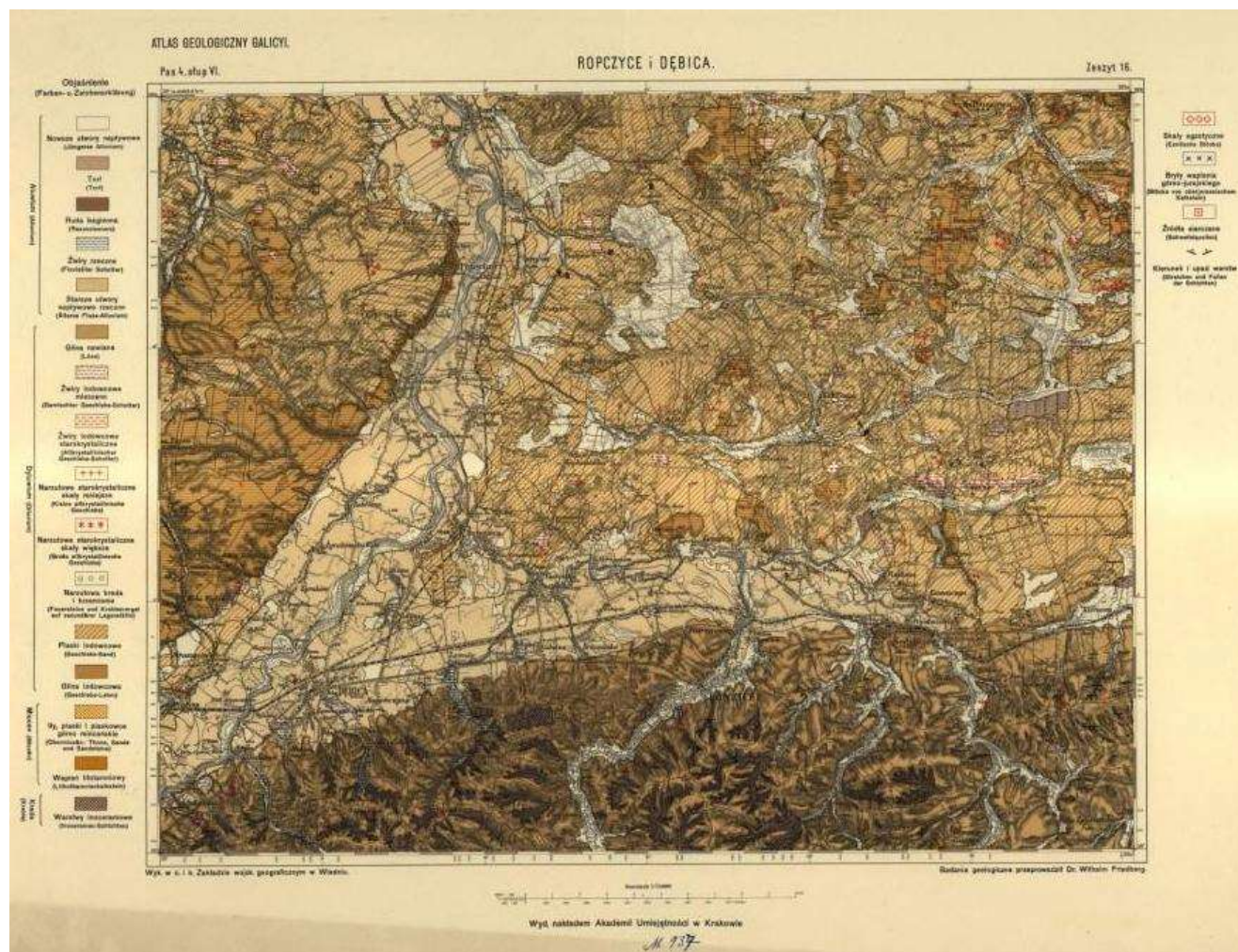
2.4. Mapa austro-węgierska tzw. Spezialkarte w skali 1: 75000 arkusz Ropczyce und Dębica z 1891, źródło Univerzita Karlova v Praze, Ústřední knihovna - Digitální Univerzitní Repozitář, http://digitool.is.cuni.cz:1801/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=1292120.xml&dvs=1469176265739~145&locale=pl_PL&search_terms=&adjacency=N&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=3&divType=&usePid1=true&usePid2=true©RIGHTS_DISPLAY_FILE=licence_mapy

2.5. Mapa austro-węgierska tzw. Spezialkarte w skali 1: 75000 arkusz Ropczyce und Dębica z 1896, źródło Univerzita Karlova v Praze, Ústřední knihovna - Digitální Univerzitní Repozitář http://digitool.is.cuni.cz:1801/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=1292126.xml&dvs=1469175991045~286&locale=pl_PL&search_terms=&adjacency=N&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=3&divType=&usePid1=true&usePid2=true©RIGHTS_DISPLAY_FILE=licence_mapy

9

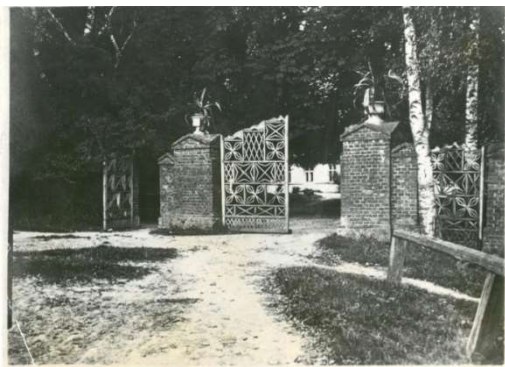

2.7. Mapa austro-węgierska tzw. Spezialkarte w skali 1: 75000 arkusz Ropczyce und Dembica z 1909, źródło zbiory cyfrowe The New York Public Library <http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47df-8a6d-a3d9-e040-e00a18064a99>

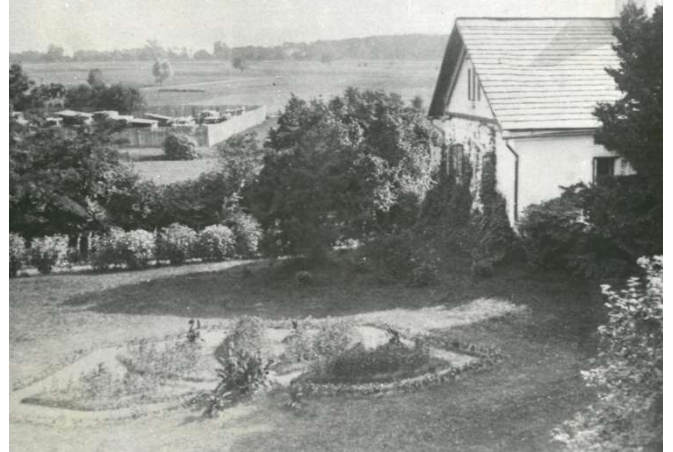

2.8. Zdjęcia archiwalne z albumu rodzinnego Hupków przefotografowane przez Józefa Simčák w 'Niwiska – Dwór' dokumentacja naukowo – historyczna, opracowane przez PKZ Rzeszów, Jan Malczewski, fot. Józef Simčák, 1978 rok, w zbiorach Gminnego Ośrodka Kultury w Niwiskach

Datowane na rok 1908

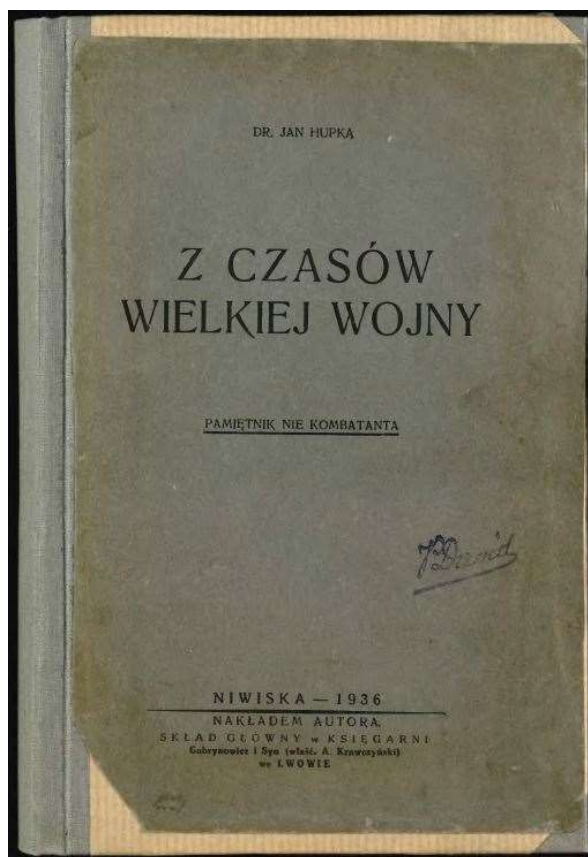
Datowane na rok 1923

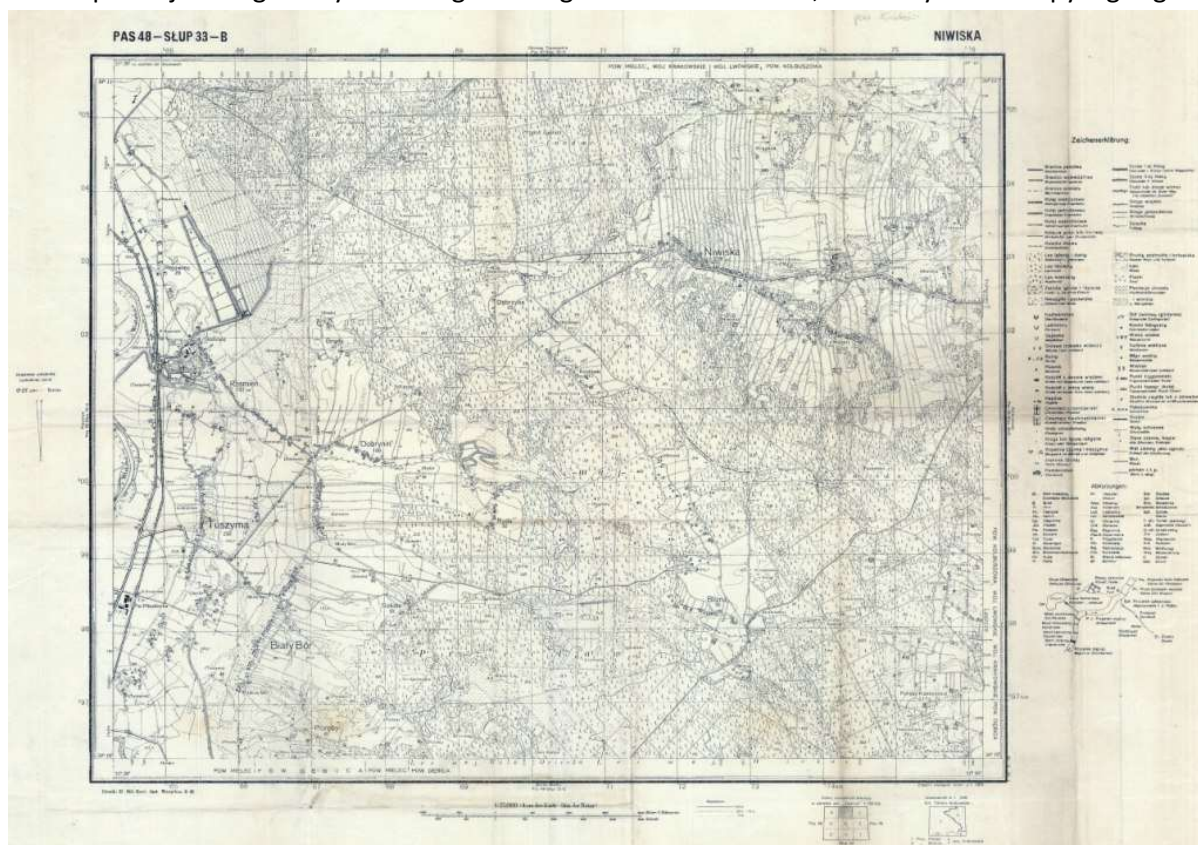

2.9. Zdjęcia archiwalne datowane na 1923 z albumu rodzinnego Szlachtowskich - Tyszowieckich w 'Niwiska- Spichlerz; dokumentacja naukowo – historyczna, opracowane przez PKZ Rzeszów, Jan Malczewski, fot. Józef Simčák, 1978 rok, w zbiorach Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Rzeszowie

2.10. Pamiętnik, Hupka Jan -Z czasów Wielkiej Wojny. Pamiętnik nie kombatanta, Niwiska 1936, nakładem autora, ze zbiorów Podkarpackiej Biblioteki Cyfrowej, <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=2250> Sygnatura oryginału: AD-26419

2.11. Mapa Wojskowego Instytutu Geograficznego – stan z 1936 roku, ze strony www.mapywig.org2.12. Niemieckie zdjęcia lotnicze z okresu II Wojny Światowej, źródło strona <http://www.wwii-photos-maps.com/targetrussia/citynamesbeginning/citynames-nisk-novo/>
28 sierpnia 1944

13 września 1944

6 listopada 1944

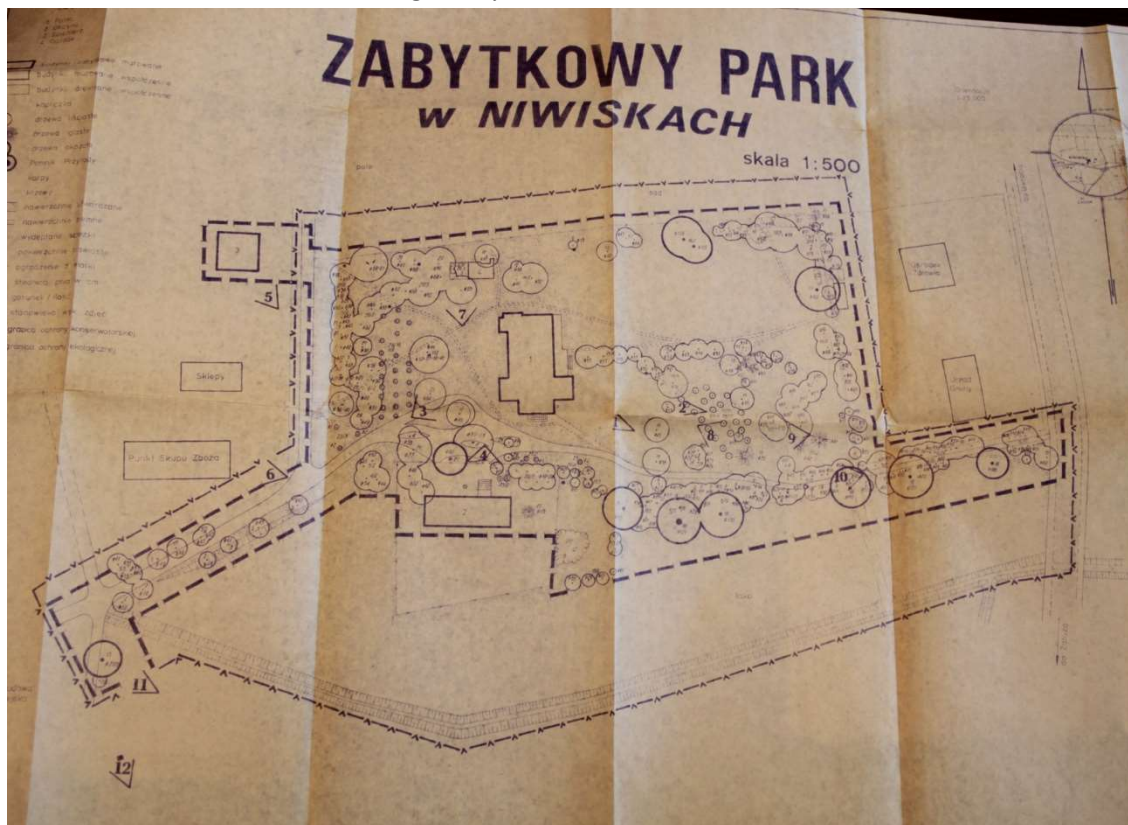
17 stycznia 1945

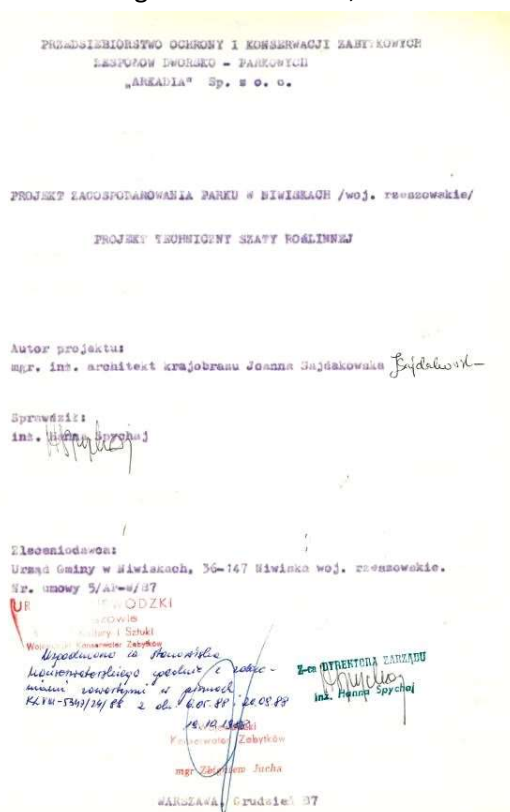
2.13. Alianckie zdjęcie lotnicze z 5 maja 1944 roku, NCAP-000-000-069-672, Niwiska; Subcarpathian Province; Poland, ze zbiorów The National Collection of Aerial Photography, strona <http://ncap.org.uk/frame/6-1-8-3-54?search=keywords/niwiska&free-text=yes>

2.14. Ewidencja zabytkowego parku dworskiego w Niwiskach woj. rzeszowskie, Hanna Spychaj, Warszawa grudzień 1984 rok, Przedsiębiorstwo Polonijno-Zagraniczne 'ARPEX', Warszawa grudzień 1984, w zbiorach archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie nr inwent.4758

2.15. Projekt zagospodarowania Parku w Niwiskach (woj. rzeszowskie) - projekt techniczny szaty roślinnej, projekt gospodarki drzewostanem oraz projekt techniczny dróg i placów, autor projektu Joanna Sajdakowska, Przedsiębiorstwo Ochrony i Konserwacji Zabytkowych Zespołów Dworsko – Parkowych 'Arkadia' Sp. z o.o., Warszawa grudzień 1987 rok, w zbiorach GOK i B w Niwiskach

2.16. Katalog zabytków sztuki, woj. Rzeszowskie - Kolbuszowa, Mielec i okolice, Tom III, Zeszyt 3, PAN, pod red. Ewy Śnieżyńskiej – Stolorowej i Franciszka Stolora, Warszawa 1991

Fig. 55. Niwiska, dwór koniec w. XIX lub pocz. w. XX. Widok od pd

Fig. 60. Niwiska, spichlerz koniec w. XIX (s. 29).

Według Katalogu Zabytków Sztuki w 1991 roku istniały w Niwiskach:

NIWISKA

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Mikołaja. Pierwotny drewniany wzniesiony 1595. Obecny 1876—80. Murowany. — Monstrancja ok. poł. w. XIX, promienista, z plakietkami przedstawiającymi anioły i Boga Ojca. Puszka 1. poł. w. XIX, z motywem liści laurowych na pokrywie i stopie.

Na plebanii księgi parafialne: 1. od 1664 tzw. dudki; 2. od 1723; do oprawy użyto pergaminu z tekstem gradułu z w. XVI.

DWÓR (fig. 55). Wzniesiony koniec w. XIX lub pocz. w. XX dla Hupków. Obecnie poczta. Eklektyczny. Murowany, potynkowany. Frontem zwrócony na pd. Na rzucie prostokąta. Piętrowy, podpiwniczony, od pn. skrzydło parterowe. Zewnątrz zdobiony deseczkowaniem, zwieńczony attyką i szczytami. Od frontu portyk filarowy z tarasem na piętrze. Wzdłuż skrzydła pn. galeria filarowa. Dach dwuspadowy kryty blachą. 55

RESZTKI PARKU. Z dawnego parku zachowana aleja grabowa w. XIX oraz okazy starych drzew: dęby i lipy.

STAJNIE DWORSKIE. Wzniesione 1. poł. w. XIX. Murowane, potynkowane. Na rzucie wydłużonego prostokąta. Ściany z podziałami ramowymi, gzyms podokapowy profilowany. Dach dwuspadowy kryty dachówką.

SPICHLERZ (fig. 60). Z końca w. XIX. Murowany. Na rzucie prostokąta. Od frontu szczyt ze sterczynami. Dach dwuspadowy kryty blachą. 60

W kapliczce z w. XX rzeźba św. Jana Nepomucena, późnobarokowa koniec w. XVIII.

KAPLICA GROBOWA HUPKÓW na cmentarzu grzebalnym. Wzniesiona 1874. Murowana, potynkowana. Na rzucie kwadratu, z kruchtą od pd. Zewnątrz narożniki ujęte pilastrami, zwieńczone wieżyczkami. Dach dwuspadowy kryty blachą. Wewnątrz epitafium Antoniego Hupki (zm. 1819), marmurowe.

Na cmentarzu grzebalnym nagrobek Zofii Muchy (zm. 1899), kamienny, w kształcie obelisku z krzyżem.

2.17. Jerzy Piórecki, Zabytkowe Ogrody i Parki Województwa Rzeszowskiego, Zakład Fizjografii i Arboretum w Bolestraszcach, Bolestraszyce 1996 s.190

Ryc. 148. Niwiska, 1975 r. Dwór, widok ogólny, po lewej stronie oficyna dworska oraz niewłaściwie, rzędowo posadzone topole

2.18. Inwentaryzacja drzewostanu Zabytkowego Parku w Niwiskach, autorka mgr inż. Krystyna Nowosiad-Sobańska, Rzeszów październik 2004, Archiwum Dokumentacji Technicznej, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków delegatura w Rzeszowie, sygn. 12 908

2.19. Projekt rewaloryzacji Zabytkowego Parku w Niwiskach, autorka mgr inż. Krystyna Nowosiad-Sobańska, Rzeszów październik 2004, Archiwum Dokumentacji Technicznej, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków delegatura w Rzeszowie, sygn. 12 909

2.20. Przekazy ustne mieszkanki Niwisk:

2.20.1. Pani Maria Krajewska, zamieszkała Niwiska 432, wspomina o:

- alejowym nasadzeniu z klonów kulistych wzdłuż drogi dojazdowej do dworu
- posadzeniu sadu w 1947 roku
- dużej ilości leszczyn na obrzeżu parku
- 2 ziemiankach (piwnicach) do przechowywania zbiorów z warzywnika (tam gdzie obecnie jest sad)
- zastosowaniu w parku następujących roślin: śnieguliczki białej, bzów, pigwowca, jaśminowca, żylistków szorstkich, trzmieliny, głogów, leszczyn i igliczni trójcierniowej

2.20.2. Pani Stanisława Jezuwid, zamieszkała Niwiska 469, wspomina o tym, że:

- wojsko radzieckie wycięło z parku wiele cennych drzew, które później posłużyły za opał
- palono ognisko w sali 'pod pawiami'.

2.20.3. Pani Maria Kasza, zamieszkała Niwiska 7, opowiedziała o tym, że:

- wzdłuż drogi dojazdowej do dworu rosły alejowo posadzone klony kuliste
- na terenie obecnego sadu znajdował się warzywnik
- przy oficynie znajdowały się inspekty, a część oficyny była szklarnią, oranżerią?
- w oficynie mieszkał rządca majątku Dzieciął

- od południa i od północy od strony warzywnika otaczał park płot drewniany na podmurówce z cegły
Wydaje się, że naturalistyczny układ przestrzenny parku w Niwiskach oparty był na roślinności. Nie wiadomo bowiem nic na temat jakiegokolwiek programu rzeźbiarskiego, natomiast wszyscy respondenci wspominają o bogatym składzie gatunkowych nasadzeń. Można na tej podstawie wnioskować, że elementy roślinne odegrały zasadniczą rolę w kształtowaniu urody założenia w Niwiskach.

3. OKREŚLENIE FAZ ROZWOJOWYCH ZAŁOŻENIA

Po zebraniu informacji dotyczących obiektu – jego stanu aktualnego, zinwentaryzowaniu drzewostanu, form terenowych i zebraniu materiałów historycznych można przejść do ich przeanalizowania. Informacje z terenu uzupełniają się z materiałem historycznym, więc prowadząc analizy należy się posługiwać wszelkimi zebranymi danymi. Dopiero bowiem pełny obraz powstały dzięki znajomości zarówno historii i przemian obiektu jak i jego stanu obecnego, pozwoli, w zestawieniu z planowanymi dla niego funkcjami współczesnymi, na opracowanie właściwych wniosków i wytycznych konserwatorskich.

Wiadomości uzyskane w wyniku kwerend: archiwalnej i bibliotecznej w połączeniu z analizą ikonografii, kartografii i innych archiwaliów pozwalają na prześledzenie przemian układu przestrzennego. Początek prac stanowi zdefiniowanie faz kompozycyjnych ogrodu, wyznaczone przełomowymi wydarzeniami.

W przypadku Niwisk rozwój kompozycyjny założenia nie był skomplikowany i wiązał się z jedną rodziną – Rodem Hupków. Nie występują tu nawarstwienia związane często ze zmianą właścicieli.

Dlatego też nieskomplikowany jest podział na fazy rozwojowe założenia. Dokonano podziału na II fazy:

- FAZA I – okres rozwoju założenia do momentu wysiedlenia Hupków z majątku przez okupanta hitlerowskiego w 1942 roku

- FAZA II – okres po konfiskacie majątku, z przekształceniami powojennymi, do dziś

Za fazę, do której należy w miarę możliwości powrócić w procesie projektowym rewaloryzacji wybrano oczywiście fazę I. Stało się tak, ze względu na to, iż znane są przekazy archiwalne z okresu międzywojnia i II wojny światowej, które pozwalają na stosunkowo dokładne odtworzenie układu historycznego.

4. ANALIZA WIEKOWA DRZEWOSTANU

Wykonanie analizy wiekowej pozwala na stosunkowo precyzyjne wskazanie drzew stanowiących pozostałość historycznej kompozycji przestrzennej oraz wskazuje późniejsze nawarstwienia i zacierające układ samosiewy. Wiek drzewostanu parkowego na ogół określa się metodami nieinwazyjnymi. Najczęściej stosowana jest metoda dendrochronologiczna¹⁹, oparta na tabelach wiekowych określających parametry poszczególnych gatunków w określonym wieku. Jest to metoda wymagająca doświadczenia w pracy przy założeniach zabytkowych i dobrej znajomości historii obiektu, ponieważ obarczona jest znacznymi błędami, sięgającymi nawet do kilkadziesiąt lat. W razie wątpliwości przy szacowaniu wieku drzew i przyporządkowaniu do określonej fazy rozwojowej założenia należy wykorzystać znajomość historycznego układu kompozycji parku wg materiałów archiwalnych, kartografii i ikonografii. Należy wziąć również pod uwagę warunki siedliskowe i naturalne zasięgi określonych gatunków krajowych.

Dla Niwisk, zgodnie z określonym wcześniej podziałem na fazy rozwojowe, dla wykonania analizy wiekowej przyjęto:

- FAZA I – okres rozwoju założenia do momentu wysiedlenia Hupków z majątku przez okupanta hitlerowskiego w 1942 roku – wiek drzew powyżej 74 lat

- FAZA II – okres po konfiskacie majątku, z przekształceniami powojennymi, do dziś – wiek drzew do 74 lat

¹⁹ Jedną z najczęściej stosowanych, nieinwazyjnych metod określania wieku drzewostanu, zmodyfikowana przez prof. Longina Majdeckiego [w:] Longin Majdecki, Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych, Warszawa 1993, s. 126-143